

УДК 37.011.3-057.87-021.414

ПЕЙ ЧЖИЮН, аспірант першого року навчання кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ "ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ"

PE Zhigian, post-graduate student of the first year of studying of the Department of General Pedagogics and Pedagogy of Higher School of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

ESSENCE OF THE TERM "PROFESSIONAL VALUES"

У статті проведено теоретичний аналіз поняття "професійні цінності" у науковій парадигмі. Виявлено багатогранність цього поняття, що пояснюється актуальністю та водночас складністю підходів до його вивчення. Здійснено теоретичний аналіз представлених у науково-педагогічній літературі класифікації цінностей із позиції ставлення до професійної діяльності. Конкретизовано психолого-педагогічні аспекти проблеми цінностей у професійної діяльності майбутнього педагога. Визначено, що до професійних цінностей відносяться цінності, які потрібні в діяльності фахівця, що впливають на її успішність, надають можливості найбільш повної реалізації особистісного потенціалу і розвиток яких забезпечить високу якість професійної діяльності.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, професійні цінності.

Summary. The article analyses the concept "professional values" in a scientific paradigm. The complexity of this concept has been revealed, which is explained by the relevance and, at the same time, the complexity of the approaches to its study. A theoretical analysis of the presented in the scientific and pedagogical literature classification of values from the position of attitude towards professional activity is carried out. The psychological and pedagogical aspects of the problem of values in the professional activity of the future teacher are specified. It is determined that professional values include the values that are required in the activities

of a specialist that influence its success, provide the possibilities for the most complete realization of personal potential and the development of which will ensure the high quality of professional activity.

Key words: values, value orientations, professional values.

Мета: обґрунтувати сутність понять "цінності" та "професійні цінності".

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасний етап розвитку світового суспільства характеризується процесами постійного перетворення і модернізації, що, як правило, пов'язано з ідеологічним та економічним розвитком країн. У цьому стані відбувається деструкція старої системи суспільних ідеалів, засад та цінностей у бік кризових явищ духовної сфери людства, звуження ціннісних орієнтирів людини.

Досягнення успіху у вирішенні означених питань значною мірою залежатиме від розуміння природи цінності, що повинно виступати як "ядра культури", ознаки духовного здоров'я нації. Особливої актуальності набуває проблема цінностей у студентської молоді вищих закладів освіти, цих осередків науки, освіти і культури, де професійна підготовка невід'ємна від загальної культури особистості. Через те перед сучасною педагогічною наукою постає завдання розкриття теоретичної суті таких понять, як "цінності", "професійні цінності".

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення психолого-педагогічної літератури засвідчує, що проблема професійних цінностей викликає постійний інтерес у дослідників. У сучасній науці реалізувалися різні підходи до визначення сутності цього поняття. Однак, у супереч тому, що про-

блема вивчення цінностей має тривалу історію, на сьогоднішній день у психолого-педагогічній науці не склалися єдиного розуміння даного феномена.

Так, аналізом сутності понять "цінність", "професійні цінності" в аспекті спеціальної підготовки приділяли увагу Н. Беляєв, О. Безпалько, В. Водзинська, Ф. Гоноволін, Г. Жирський, А. Здравомислов, Б. Ольшанський, А. Лазарук, Т. Любимов, А. Петровський, В. Тугаринов, В. Шпалінський, В. Ядов та ін.; класифікації цінностей, зокрема професійних, Л. Аза, О. Анісімов, В. Василенко, Ю. Жуков, Ю. Завалевський, М. Каган, В. Момов, Н. Смирнова, В. Тугаринов, М. Шелер; процесу формування професійних цінностей майбутніх спеціалістів - А. Алексюк, В. Гриньова, К. Журба, В. Киричок, О. Колонькова, Н. Непомняща, О. Матвієнко, О. Сухомлинська, Г. Тарасенко, Н. Ткачова, К. Чорна.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз довідкових джерел показав, що поняття "цінність" визначається як позитивне або негативне значення об'єктів навколишнього світу для людини, класу, суспільства загалом, обумовлене їх властивостями, залученням у сферу життєдіяльності людини, її інтересів та потреб, соціальних відносин; критерії і способи оцінки цього значення відображені в моральних принципах і нормах, ідеалах, установках, цілях [14].

Психологічні словники визначають цінності як поняття, що фіксує позитивне чи негативне значення будь-якого об'єкта або явища, одну з форм суспільних відносин; цінність – це специфічне людське, суб'єктивно зацікавлене ставлення людини до речей, процесів, явищ [8, с. 184].

Вивчення наукових праць свідчить про наявність різноманітних

підходів до вивчення терміна "цінність".

- цінністю є значущість певних реальних дійсності з точки зору потреб людини і суспільства [10];

- цінністю є будь-який предмет, у тому числі й ідеальний, що має життєво важливе значення для суб'єкта (індивіда, групи, верстви населення, людства), причому в широкому розумінні цінністю можуть виступати абстрактно привабливі смисли або ситуативні цінності, стабільно важливі для індивіда конкретні матеріальні блага, а у вузькому – цінність отожднюється з духовними ідеями, які передаються поняттями високого ступеня узагальнення [3];

- цінністю є форма зв'язків між суб'єктом та об'єктом, яка допускає свідоме відтворення суб'єктом ціннісних якостей об'єкта. При цьому враховується, що цінності мають здатність набувати значущості в суспільному житті і практиці людини [12].

Зважаючи на різницю авторських доробок та позицій щодо розуміння цінностей, О. Шолох виділяє такі основні положення: провідна особливість цінностей – спрямованість на людину, на все те, що їй властиве та є основою свідомості і поведінки; цінності є показником рівня культури людства – як духовної, так і матеріальної, продуктом суспільного надбання; цінності тісно пов'язані з людською діяльністю та соціальним буттям, вони служать орієнтирами в соціокультурних, педагогічних умовах, що постійно змінюються; за допомогою цінностей особистість визначає суб'єктивне ставлення до навколишнього простору своєї життєдіяльності [16].

Конкретизація терміна "цінності" передбачає їх класифікацію. Нами з'ясовано, що єдиної класифікації цінностей у сучасних наукових дослідженнях не існує. Саме тому дослідники диференціюють цінності по-різному, у тому числі залежно від того, які види потреб вони задовольняють, яку виконують роль і у якій сфері, а саме за:

- об'єктом засвоєння – матеріальні та матеріально-духовні;

- метою засвоєння – егоїстичні та альтруїстичні;

- способом вияву – ситуативні та стійкі;

- роллю у діяльності людини – термінальні та інструментальні;

- змістом діяльності – пізнавальні,

- предметно-перетворювальні;

- належністю – особистісні (індивідуальні), групові, колективні, суспільні, загальнонародні (національні), загальнолюдські цінності [2].

Відтак І. Бех поділяє цінності на термінальні (цінності-цілі) та інструментальні (цінності-засоби). Термінальні цінності, на думку науковця – це ті, що є найбільш бажаними та емоційно привабливими для особистості, характеризують ідеальний стан її буття, виконують функцію вибору як цілей, так і припустимих способів їх досягнення. Інструментальні цінності – це спосіб поведінки або дій, не пов'язаних безпосередньо з метою. До них належать, наприклад, моральні та цінності компетенції. Їх функцією є активізація критеріїв і стандартів у процесі оцінювання, вибору способу поведінки або дій.

За рівнем узагальненості щодо практичного прояву, на думку І. Беха, цінності ще поділяють на оперативні та базові. Оперативні, як зазначає науковець, виявляються в реальній поведінці, а базові – цінності високого ступеня узагальнення, котрі рідко безпосередньо торкаються визначеної поведінки. Вони, за твердженням ученого, виступають джерелом оперативних цінностей, але пов'язані з ними значною кількістю опосередкованих ланок, дія яких є складною і недостатньо вивченою [2].

Слід зазначити, що у психолого-педагогічній літературі разом із поняттям "цінності" зустрічається такий термін "ціннісні орієнтації".

За Л. Сатановською, ціннісні орієнтації являють собою складну, багаторівневу систему в тісному зв'язку з різноманітною ієрархією цінностей, які лежать в її основі [15].

Дослідження Н. Антоною засновані на розмежуванні термінальних та інструментальних цінностей [1]. Для точнішого визначення й аналізу ціннісних орієнтацій студентів науковець виокремила у межах кожного класу цінностей по шість груп. Цінності-цілі (термінальні) були умовно згруповані так: особисте життя (здоров'я, любов, розваги, воля, продуктивне життя), матеріальні (матеріально забезпечене життя), міжособистісне спілкування (наявність гарних і вірних друзів, щасливе сімейне життя, щастя інших), професійна самореалізація (цікава робота, активне діяльне життя, упевненість у собі, творчість), естетичні (краса природи і мистецтва), самовдосконалення

(життєва мудрість, пізнання, розвиток). Цінності-засоби (інструментальні) умовно розподілено за такими групами: вольові (акуратність, раціоналізм, самоконтроль, тверда воля, сміливість у відстоюванні власних думок і поглядів), інтелектуальні (освіченість, широта поглядів), міжособистісне спілкування (вихованість, терпимість, чесність, чуйність, непримиренність до недоліків у собі та інших), професійна самореалізація (ефективність у справах, відповідальність, незалежність), емоційні (життєрадісність), самовдосконалення (високі запити) [1].

Незважаючи на всю різноманітність ціннісних орієнтацій, описаних у науковій літературі, можна виокремити такі суттєві моменти: можливість сприймати духовні цінності, емоційно ставитися до них, а в перспективі на основ певних ціннісних орієнтацій і виробляти їх; креативно привласнювати реальну дійсність, розширюючи свідомість, світогляд, світовідчуття об'єктивного світу.

Особливо потрібними для нашого дослідження є орієнтації на професійні цінності, які займають одне з провідних місць у системі ціннісних орієнтацій особистості, формування яких вважається найважливішою умовою як професійного самовизначення, так і особистісного становлення людини.

Під "професійними цінностями" розуміють підґрунтя особистісного прийняття себе як кваліфікованого представника певної професії; інтегральну основу діяльності як окремого індивіда (представника певної професії), так і будь-якої малої чи великої соціальної групи (професійного колективу); орієнтир на кваліфіковане виконання та дотримання визначених обов'язків, на професійну відповідальність за свою діяльність [16].

Л. Сатановська професійні цінності визначає як комплексне багаторівневе утворення певної системи координат відповідних регулятивів процесу професійної діяльності фахівця. Вони уособлюються у професійній відповідальності, сутнісно-змістовному насиченні педагогічної роботи, її моральному аспекті, певних принципах та конкретних професійних стосунках із студентами, колегами, представниками різних суспільних інститутів. Науковцем виокремлено основні блоки професійних цінностей майбутніх педагогів, а

само: гуманістичний (толерантність, тактовність, стриманість, коректність, конфіденційність), комунікативний (контактність, увічливість, відвертість, відкритість, уважність), компетентнісний (відданість справі, обізнаність, об'єктивність, працелюбність, освіченість), емоційно-вольовий (наполегливість, рішучість, активність, оптимістичність), організаційний (дисциплінованість, пунктуальність, зосередженість, охайність, зібраність) [15].

Ю. Путай під професійними цінностями розуміє найбільш важливі для людини явища, які визначають природу, регламентують та направляють професійну діяльність, а також стають основою для вибору й оволодіння професією, професійного зростання та отримання в результаті професійної діяльності соціально значущих результатів.

Професійні цінності є стратегічними цілями, які спонукають людей до сумісних цілей, що визначає значущість для майбутнього фахівця орієнтуватися в них. Тому завданням вищого навчального закладу стає створення оптимальних умов для формування професійних цінностей студентів.

Як приклад, наведемо класифікацію цінностей з позиції професійної діяльності педагога. Так, за С. Єрмаковою, одним з різновидів професійно-педагогічних цінностей педагога є інформаційні, а їх значення зумовлене тим, що навчально-виховний процес вважається інформаційним. Педагог для учнів виступає джерелом знань різноманітної інформації. Для цього самому вчителю необхідно не тільки добре знати свій предмет, але й бути компетентним в інших сферах. Комунікативні цінності пов'язані з впливом авторитету вчителя на учнів. Комунікативна діяльність включає прояв любові до дітей, інтерес до них, що в сукупності характеризує гуманні взаємини педагога з учнями.

Гуманістичні цінності характеризують учителя як гармонійно врівноважену, високоморальну особистість. Прогностичні цінності проявляються в умінні вчителя "бачити" педагогічні ситуації, визначати їх у потоці подій педагогічного процесу, аналізувати та знаходити правильне рішення. Діагностичні цінності, у свою чергу, пов'язані з вивченням психологічних і характерологічних особливостей учнів, діагностикою їх

готовності до школи, вивченням результативності навчально-виховного процесу на основі змін рівня морального розвитку учня тощо. Аналітико-оцінні цінності виявляються в аналізі педагогічного процесу, виявленні його позитивних сторін і недоліків, порівнянні й оцінці результатів. Дослідницькі цінності полягають у самореалізації творчого потенціалу педагога, його індивідуально неповторності та здібності до самостійного пошуку [4].

Особистісно-педагогічні цінності, виступають як соціально-психологічні утворення, у яких відображаються цілі, мотиви, ідеали, настанови та інші світоглядні характеристики особистості вчителя, що у своїй сукупності складають систему його ціннісних орієнтацій. У ній зосереджено як соціально-педагогічні, так і професійно-групові цінності, що служать підставою індивідуально-особистісної системи педагогічних цінностей.

Ця система включає цінності, які:

- пов'язані з утвердженням особистістю своєї ролі в соціальному та професійному середовищах (суспільна значущість праці педагога, престижність педагогічної діяльності, визнання професії найближчим особистісним оточенням та ін.);

- задовольняють потребу у спілкуванні й розширюють його коло (спілкування з дітьми, колегами, референтними людьми, переживання дитячої любові і прив'язаності, обмін духовними цінностями тощо);

- орієнтують на саморозвиток творчої індивідуальності (можливості розвитку професійно-творчих здібностей, залучення до світової культури, заняття улюбленим предметом, постійне самовдосконалення та ін.);

- дозволяють здійснювати самореалізацію (творчий характер праці педагога, романтичність і захопленість педагогічною професією, можливість допомоги соціально неблагополучним дітям тощо);

- дають можливість задовольняти прагматичні потреби (можливість отримання гарантованої державної служби, оплата праці і тривалість відпустки тощо) [9].

В. Гриньова виділяє такі групи професійних цінностей учителя, як: цінності-мета, цінності-засоби, цінності-стосунки, цінності-знання й цінності-якості [5].

При цьому науковець разом з Н.

Заренок, В. Крижко та іншими вважають, що найвищу ступінь у ієрархії педагогічних цінностей займають цінності-якості, що разом з цінностями-ставленнями й цінностями-знаннями утворюють групу інструментальних цінностей-засобів [5; 7; 11].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, можемо зробити висновки, що цінності – це ти чи інші об'єкти реальної дійсності, що мають значення для людини, сприяють реалізації її потреб. Ставлення суб'єкта до цінностей відображається у ціннісних орієнтаціях. До професійних цінностей відносять такі, що потрібні майбутньому фахівцю, впливають на його успішність у реалізації себе у професії, надають можливості найбільш повно проявити особистісний потенціал. Саме їхній розвиток забезпечить надалі високу якість професійної діяльності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. До перспективних напрямів подальшого наукового дослідження належить питання формування професійно ціннісних орієнтацій майбутніх педагогічних кадрів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова Н. О. Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого педагогічного навчального закладу: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07. Київ, 2003. 21 с.
2. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості. Педагогіка і психологія. 1997. № 1. С. 124–129.
3. Бойко В. Становление ценностного отношения к профессиональной деятельности студентов технического вуза через освоение культурологических знаний : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Хабаровск, 2009. URL : <http://www.dissertat.com/content/stanovlenietsennostnogo-otnosheniya-k-professionalnoy-deyatelnosti-studentov-tehnicheskogo>.
4. Виховна робота зі студентською молоддю: навч. посіб. / за ред. Т. Ю. Осипової. Одеса, 2006. 288 с.
5. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичні та методичні аспекти). Харків, 1998. 300 с.
6. Гордєєва К. С. Професійні цінності в системі соціально-педагогічної роботи. Гуманізація начальної

виховного процесу : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. Слав'янськ. Вип. LXVIII. Ч. I. С. 182 0150188.

7. Заренок Н. Н. Культура управління: учеб. пособ. Минск, 1990. 156 с.

8. Дьяченко М. М., Л. А. Кандыбович. Краткий психологический словарь: личность, образование, самообразование, профессия. Минск, 1998. 399 с.

9. Исаев В. В., Шиянов Е. Н., Сластенин В. А. Педагогика: учеб. пособ. для студент. ВУЗов. Москва, 2002. 576 с.

10. Лозовой В. О., Панов М. І., Стасевська О. А. та ін. Етика : навч. посіб. Київ, 2002. 103 с.

11. Крижко В. В. Теорія та практика менеджменту в освіті. Запоріжжя, 2003. 272 с.

12. Максимчук Н. П. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки: дис. ...канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2000, 21 с.

13. Потуй Ю. П. Професійні цінності: сутність і роль у формуванні особистості сучасного фахівця. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2013. Вип. 33. С. 331-337. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2013_33_55

14. Прохоров А. М. Советский энциклопедический словарь. 4-е изд. Москва, 1986. 1600 с.

15. Сатановська Л. Формування цінностей і ціннісних професійних орієнтацій у студентської молоді у вищих навчальних закладах. Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. 2013. № 1(3). С. 53-65.

16. Шолох О. А. Ціннісне ставлення особистості до майбутньої професії як психолого-педагогічна проблема. Вісник Чернігівського національного педагогічного університе-

ту. Серія : Педагогічні науки. 2017. Вип. 142. С. 225-230. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2017_142_51.

REFERENCES

1. Antonova N. O. Cinnisni orientacii u sy'stemi osoby'stisny'x yakostej studentiv vy'shogo pedagogichnogo navchal'nogo zakladu: avtoref. dy's. ... kand. psy'xol. nauk: specz. 19.00.07. Ky'yiv, 2003. 21 s.

2. Bex I. D. Duxovni cinnosti v rozvy'tku osoby'stosti. Pedagogika i psy'xologiya. 1997. № 1. S. 124-129.

3. Bojko V. Stanovleny'e cennostnogo otnoshenya k professy'onal'noj deyatel'nosti studentov texny'cheskogo vuza cherez osvoeny'e kul'turology'chesky'x znany'j : avtoref. dy's. ... kand. ped. nauk : 13.00.08 Xabarovsk, 2009. URL: <http://www.dissercat.com/content/stanovlenietsennostnogo-otnosheniya-k-professionalnoideyatelnosti-studentov-tekhnicheskogo>.

4. Vykhovna robota zi student'skoyu moloddyu: navch. posibnyk / za red. T.Yu. Osypovoyi. Odesa, 2006. 288 s.

5. Gry'n'ova V. M. Formuvannya pedagogichnoyi kul'tury' majbutn'ogo vchy'telya (teorety'chni ta metody'chni aspekty'). Xarkiv, 1998. 300 s.

6. Gordyeyeva K.S. Profesijni cinnosti v sy'stemi socil'no-pedagogichnoyi roboty'. Gumanizaciya nachal'no-vy'xovnogo procesu : zb. nauk. prac' / za zag. red. prof. V. I. Sy'pchenko. Slav'yans'k. Vy'p. LXVIII. Ch. I. S. 182-188.

7. Zarenok N. N. Kul'tura upravleny'ya: ucheb. posoby'e. Mn, 1990. 156 s.

8. D'yachenko M. M., L. A. Kandybovych Kratky

psykholohycheskyy slovar': lychnost', obrazovanye, samoobrazovanye, professyya. Mn., 1998. 399 s.

9. Ysaev V. V., Shyyanov E. N., Slastenyn V. A. Pedahohyka: uchebnoe posobyе dlya studentov VUZov. Moskva, 2002. 576 s.

10. Lozovoj V. O., Panov M. I., Stasevs'ka O. A. ta in. Ety'ka : navch. posov. Ky'yiv, 2002. 103 s.

11. Kry'zhko V. V. Teoriya ta prakty'ka menedzhmentu v osviti. Zaporizhzhya, 2003. 272 s.

12. Maksy'mchuk N. P. Psy'xologichni osobly'vosti stanovlennya cinnisny'x orientacij majbutn'ogo vchy'telya u procesi profesijnoyi pidgotovky: dy's. ...kand. psy'xol. nauk : 19.00.07. Ky'yiv, 2000, 21 s.

13. Potuy Y.P. Profesiyni tsinnosti: sutnist' i rol' u formuvanni osobystosti suchasnoho fakhivtsya. Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchii i zahal'noosvitniy shkolakh. 2013. Vyp. 33. S. 331-337.

14. Proxorov A.M. Sovetsky'j ency'klopedy'chesky'j slovar'. 4-e y'zd. Moskva, 1986. 1600 s.

15. Satanovs'ka L. Formuvannya cinnostej i cinnisny'x profesijny'x students'koyi molodi u vy'shhy'x navchal'ny'x zakladax. Visny'k Ky'yivs'kogo nacional'nogo univerty'tetu Im. T. G. Shevchenka. Pedagogika. 2013. № 1(3). S. 53-65.

16. Sholox O. A. Cinnisne stavlennya osoby'stosti do majbutn'oyi profesii yak psy'xologo-pedagogichna problema. Visny'k Chernigivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo univerty'tetu. Seriya : Pedagogichni nauky'. 2017. Vy'p. 142. S. 225-230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2017_142_51.

Стаття надійшла 2.05.2019 р.